

Zpráva z 3. setkání českých uživatelů systému DSpace

Mgr. Pavla Rygelová

Ústřední knihovna VŠB-TU Ostrava

Letošní [3. setkání českých uživatelů systému DSpace](#) se rozšířilo na dvoudenní seminář s podtitulem „Popularizace otevřeného přístupu a repozitářů“. Ukazuje se, že téma otevřeného přístupu a budování repozitářů jako prostředku šíření výsledků vědecko-výzkumné činnosti vysokých škol a dalších institucí stále přitahuje pozornost pracovníků knihoven, přestože v českém prostředí již proběhlo několik akcí podobně zaměřených (např. [Bibliotheca academica 2008](#), [Caslin 2009](#)).

Na českých vysokých školách slouží repozitáře především ke zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací, je však spíše výjimkou, když jsou práce zpřístupňovány ve volném režimu, a v repozitářích nejsou příliš zastoupeny ani další typy intelektuálních výstupů institucí. Institucionální repozitáře zdaleka neplní roli otevřených archivů systematicky zpřístupňující výsledky vědecké práce. Seminář se proto zaměřil na možnosti, jakými disponuje knihovna usilující o zvýšení povědomí o repozitářích a otevřeném přístupu (open access) k vědecké literatuře mezi akademickými pracovníky a vedením institucí.

Technickou část problematiky budování repozitářů tentokrát zastupoval pouze workshop Manakin¹ (šablonovací systém pro DSpace), jinak se program věnoval spíše politice či strategii, jak prosadit repozitáře a otevřený přístup do běžné vědecké komunikace.

V úvodním příspěvku [Open Access ano. Jak?](#) shrnul RNDr. Miroslav Bartošek, CSc. (ÚVT MU) základní principy hnutí „open access“, vysvětlil dvě možné cesty realizace otevřeného přístupu, tzv. zelenou a zlatou cestu otevřeného přístupu k publikované vědecké literatuře. Dr. Bartošek se zaměřil zejména na otázky spojené s auto-archivací vědeckých článků v institucionálních repozitářích a připomněl teorii profesora Stevana Harnada, podle které lze dosáhnout téměř stoprocentní volné dostupnosti vědecké literatury uplatněním tzv. povinné auto-archivace, resp. povinného uložení e-printu vědeckého článku do repozitáře s možností volby způsobu jeho zpřístupnění (ID/OA - Immediate Deposit, Optional Access). Dostupnost článku s omezeným přístupem lze pak technicky vyřešit pomocí jednoduchého tlačítka „request e-print“, jehož prostřednictvím může zájemce požádat autora o zpřístupnění plného textu, tedy využít elektronické obdoby žádosti o zaslání reprintu článku. Všeobecně je známo, že spontánní auto-archivace se pohybuje okolo 15 % a že jako jediná efektivní cesta k dosažení ucelené sbírky všech publikovaných výstupů dané instituce se jeví povinná auto-archivace. V další části příspěvku se dr. Bartošek právě věnoval prosazení institucionální politiky otevřeného přístupu (povinné auto-archivace) na jeho domovské univerzitě. Popsal výchozí situaci na univerzitě a specifika, s nimiž je potřeba počítat při prosazení vize „intelektuální produkce MU dostupná volně na internetu“. Myšlenka institucionální podpory otevřeného přístupu se neobejde bez podpory vedení univerzity a bez silné osvěty mezi akademickými pracovníky. Nejprve by Masarykova univerzita mohla vyjádřit svou podporu otevřenému přístupu podepsáním Berlínské deklarace (MU by byla teprve třetí českou institucí, která by Berlínskou deklaraci podepsala) a v pilotní fázi přistoupit k dobrovolné auto-archivaci, po níž by následovalo přijetí směrnice vyžadující povinnou auto-archivaci. V závěru prezentace vyjádřil dr. Bartošek zájem na spolupráci na národní úrovni při prosazování otevřeného přístupu a vyzdvihl mezinárodní akci [Open Access Week](#) jako dobrou příležitost pro osvětu v českém prostředí.

Na úvod příspěvku [Open Access v AV ČR](#) podtrhl ředitel Knihovny akademie věd ČR (dále jen KnAV), Ing. Martin Lhoták, že vedení Akademie věd ČR se staví kladně k politice otevřeného přístupu. Podpora otevřenému přístupu se projevila jednak formálně podepsáním Berlínské deklarace na jaře 2008 a jednak konkrétním záměrem AV ČR uplatnit politiku otevřeného přístupu k publikační činnosti svých zaměstnanců. KnAV byla pověřena zastupováním AV ČR při Berlínské deklaraci a vyvíjí mnoho aktivit spojených s modelem otevřeného přístupu. KnAV digitalizuje a zpřístupňuje starší i aktuální časopiseckou produkci ústavů AV ČR v [Digitální knihovně AV ČR](#). Pokud to umožňují autorská práva, jsou články zpřístupněny ve volném režimu. Například více než 600 článků je přístupno také přes evropský portál Driver. Dále KnAV zajišťuje přímou podporu osmi časopisům, pro něž provozuje recenzní systém Manuscript Central. AV ČR připravuje také politiku otevřeného přístupu k publikovaným výsledkům svých zaměstnanců. Komise pro vědecké informace AV ČR předložila návrh politiky v únoru 2010, v němž je stanoveno povinné ukládání publikovaných výstupů do institucionálního repozitáře. Ke sledování publikační činnosti bude využito dat ze systému ASEP/ARL a výsledky by měly být volně dostupné, pokud tak dovolí smluvní ujednání mezi autorem a vydavatelem. Konečnou verzi politiky otevřeného přístupu musí ještě schválit Akademická rada AV ČR. Následně bude určen správce institucionálního repozitáře a vytvořen „manuál“ pro přispívání do repozitáře.

[Poslední příspěvek prvního dne](#) semináře přednesla Mgr. Daniela Tkačíková (Ústřední knihovna VŠB-TU Ostrava). Příspěvek se týkal evropského projektu [OpenAIRE](#), v němž je zastoupena také Česká republika prostřednictvím VŠB-TUO. Projekt navazuje na Pilotní program Evropské komise pro otevřený přístup v 7. rámcovém programu ([Open Access Pilot in 7FP](#)), který stanovuje, že veškeré výstupy z projektů ze sedmi vědeckých oblastí financovaných ze 7. rámcového programu mají být volně dostupné. Preferovaný způsob zpřístupnění představuje auto-archivace v institucionálních nebo oborových repozitářích. Jednotliví zástupci v projektu OpenAIRE mají za úkol vybudovat podpůrný helpdesk pro vědce ve své zemi. Ústřední knihovna VŠB-TUO zprovoznila informační blog [E-zdroje : informace přímo na vašem monitoru](#) o elektronických informačních zdrojích, otevřeném přístupu a projektu OpenAIRE.

Druhý den semináře byl věnován praktickým zkušenostem z českého prostředí. Ani letos nebyla porušena tradice, že se na setkání DSpace představil některý z nových uživatelů systému DSpace. Loni byla nováčkem Akademie múzických umění v Praze, letos tuto tradici naplnila Knihovna UTB ve Zlíně. Ing. Lukáš Budínský představil ve svém příspěvku [DSpace na UTB ve Zlíně - na půl cesty k cíli](#) záměry Knihovny UTB ve Zlíně využít systém DSpace jako úložiště vysokoškolských kvalifikačních prací, vysokoškolských skript vydávaných univerzitou a také plných textů publikační činnosti akademických pracovníků univerzity. Prezentace na příkladu propojení systému DSpace a služby SFX velice názorně ukázala, jak lze pomocí technických prostředků zatraktivnit obsah repozitáře a uživateli co nejvíce zjednodušit orientaci a vyhledávání v informačních zdrojích.

V dalších dvou příspěvcích se kolegyně Mgr. Lucie Vyčítalová (UK Univerzita Pardubice) a Mgr. Lenka Němečková (ÚK ČVUT v Praze) zabývaly otázkou, jak může univerzita zviditelnit publikované výsledky výzkumu a vývoje dané univerzity prostřednictvím institucionálního repozitáře. Instituce většinou shromažďují údaje o publikační činnosti v systémech pro evidence publikační činnosti (např. [OBD^{Pro}](#)) a dále využívají tyto systémy pro export informací do databáze [RIV](#). Jednotlivá pracoviště, katedry nebo ústavy vystavují statické soupisy publikovaných výsledků na svých webových stránkách. Problémem obou způsobů evidence je nesystematičnost, nepřehlednost, neúplnost a nepřesnost poskytovaných údajů a v neposlední řadě také absence odkazů na plné texty. Lucie Vyčítalová ve svém příspěvku [Digitální knihovna UPa : možnosti dalšího rozvoje na vlně trendů](#)

[open access](#) ukázala přitažlivou a interaktivní prezentaci publikační činnosti pomocí aplikace [BibApp](#). BibApp umožňuje zakládat webové profily akademických pracovníků s jejich publikační činností, organizovat profily podle pracovišť nebo exportovat záznamy z citačních manažerů. Univerzita Pardubice uvažuje o propojení aplikace BibApp se systémem OBD jako vstupním zdrojem dat o publikační činnosti a s Digitální knihovnou Univerzity Pardubice jako úložištěm plných textů článků (postprintů).

Zda je možné ukládat a zpřístupňovat články, resp. jejich autorské verze, tzn. preprinty nebo postprinty ve volném režimu v repozitářích, ovlivňuje smlouva podepsaná mezi vydavatelem vědeckého časopisu a autorem. Lenka Němečková ve svém příspěvku [Sherpa/ROMEO versus komponenta VVVS : analýza časopisů, ve kterých publikují autoři ČVUT](#) referovala o analýze publikační činnosti ČVUT v Praze z let 2008 a 2009. Analýza potvrdila, že autoři ČVUT v Praze publikují převážně v zahraničních časopisech (z 80 %) a téměř polovina vydavatelů těchto časopisů podle evidence [SHERPA/RoMEO](#) umožňuje uložit e-print do repozitáře nebo na webové stránky. Výsledky analýzy mohou sloužit jako podklady pro argumentaci při jednáních s vedením univerzity o přijetí otevřeného přístupu na ČVUT v Praze. Lenka Němečková připomněla, že SHERPA/RoMEO neobsahuje téměř žádné záznamy českých vydavatelů, a vyslovila návrh, zda by nestálo za to kontaktovat české vydavatele a přimět je k registraci v této databázi.

Před závěrečnou diskuzí vystoupila ještě organizátorka celého semináře Mgr. Pavla Rygelová (ÚK VŠB-TU Ostrava) a ve svém krátkém [příspěvku](#) zmínila motto celého semináře „popularizace otevřeného přístupu a repozitářů“ s důrazem na slovo popularizace, neboť knihovny stále stojí na začátku cesty od budování repozitářů k jejich plnohodnotnému zapojení do informačního prostředí vědecko-výzkumných institucí. Bez podpory řídicích pracovníků je tento cíl těžce dosažitelný, proto je potřeba najít silnou přesvědčovací argumentaci a hlavně je potřeba přesvědčit samotné vědce o přínosech, které repozitáře a otevřený přístup přinášejí.

3. setkání českých uživatelů systému DSpace uzavírala diskuze na téma repozitáře, otevřený přístup a jeho popularizace. Účastníky setkání nebylo třeba příliš vybízet k vyslovení svých názorů na dané téma a tak nebylo nutné držet se striktně předem připraveného okruhu [otázek k diskuzi](#). Od první otázky, co pokládat za největší překážku v přijetí myšlenek otevřeného přístupu, se diskuze stočila ke konkrétním krokům, které může knihovnická komunita společně podniknout v překonání nízkého povědomí vědeckých pracovníků o otevřeném přístupu a k následnému přijetí otevřeného přístupu jako přirozené součásti vědecké komunikace. Diskutující se nakonec dohodli na vybudování informačního portálu o otevřeném přístupu, který bude sloužit jako opěrný zdroj informací pro knihovny, snažící se prosadit otevřený přístup ve své instituci. Přesnější podoba informačního portálu a také příprava propagační akce Open Access Week budou dojednány na pracovní schůzce 7. září 2010 na Univerzitě Pardubice. Koordinátorem pracovní skupiny pro vybudování portálu byla zvolena Mgr. Pavla Rygelová.

Pro účastníky semináře byla připravena malá soutěž o sloganⁱⁱ, který nejlépe vystihne podstatu otevřeného přístupu. Zvítězil slogan „Otevřený přístup – cesta k poznání bez bariér“. Celé setkání naznačilo, že knihovny přes své omezené možnosti určitě mohou a chtějí přispět k popularizaci otevřeného přístupu a repozitářů a všichni prezentující ve svých příspěvcích předvedli, že na „cestě k poznání bez bariér“ již bylo podniknuto několik konkrétních kroků, jimiž je možné se inspirovat či je dále rozvíjet.

Autorkou fotografií je Mgr. Daniela Tkačíková

Poznámka redakce: Zpráva je umístěna také v [repozitáři DSpace provozovaném VŠB-TUO](#).

ⁱ Workshop Manakin se kvůli dopravním potížím lektorů nemohl uskutečnit. Workshop proběhne v náhradním termínu 2. června 2010 na ÚVT MU.

ⁱⁱ Odkaz na všechny soutěžní slogany: <http://e-zdroje.vsb.cz/slogany-k-propagaci-otevreneho-pristupu>